

Г. О. МОРОЗОВА
(Сімферополь, Україна)

ВТОРИННА НОМІНАЦІЯ ЯК СПОСІБ ТВОРЕННЯ ТЕРМІНІВ АКУШЕРСТВА І ГІНЕКОЛОГІЇ

Проаналізовано особливості вторинної номінації в термінології акушерства і гінекології. Описано семантичні процеси, які вплинули на появу нових термінологічних одиниць; схарактеризовано основні типи вторинної номінації як засобу відображення нових реалій, що виникають під час розвитку мікросистем.

Ключові слова: системність, термінологічна номінація, вторинна номінація, мікросистема.

Процес творення термінів визначається і мовними, і позамовними чинниками. Функціонування одиниць термінологічних макро- і мікросистем, утворених засобами вторинної номінації, детермінує встановлення загальних і специфічних закономірностей формування їхнього лексичного фонду. Вторинна номінація визначається як “використання вже наявних у мові номінативних засобів у новій для них функції – найменування” [5, с. 161]. Творення термінів шляхом вторинної номінації в українській термінології малодосліджене. Цій проблемі були присвячені праці Н. Цісар (медична термінологія) [6], С. Булик-Верхоли (музична термінологія) [2], Н. Пимер (термінологія косметики і косметології) [3] та ін.

Сутність і мовної, і термінологічної номінації полягає у перетворенні фактів екстралінгвістичної реальності в мовні значення з відбиттям у свідомості носіїв мови їх практичного і суспільного досвіду. У медичній термінології явище вторинної номінації характеризується системністю: з одного боку, результатом вторинної номінації є термін, який входить до системи термінів певної фахової мови та до системи мови взагалі, вступає у зв'язки з одиницями цієї терміносистеми; з другого боку, будь-яке групування термінів, що з'явилися внаслідок дії вторинного називання, свідчить про закономірність вияву цього явища [6, с. 54].

Мета статті – проаналізувати на екстралінгвальному й системному рівнях терміни акушерства і гінекології, утворені засобами вторинної номінації.

Вторинні назви термінологічної мікросистеми акушерства і гінекології (далі ТМ АіГ) зазвичай виникають унаслідок метафоризації й метонімізації загальноживаних слів або термінів інших терміносистем. Відомо, що метафора є перенесенням за схожістю, через що два об'єкти, часто кардинально різні за походженням та призначенням, ототожнюються на основі певної риси, як правило, спільної для обох. Це дає підстави вважати, що метафора і вмотивовує термін, і може слугувати своєрідним маркером для тлумачення його значення нефахівцями.

Серед термінів акушерства і гінекології виокремлюються метафоричні поняття, які дають прагматичну орієнтацію через різні асоціативні зв'язки. Ономасіологічна база творення термінів ТМ АіГ способом вторинної номінації зумовила виникнення вторинних назв, що з'явилися внаслідок асоціацій за подібністю або суміжністю, які групуються за зовнішньою схожістю з:

1) назвами організмів та їх частин. Наприклад, *совине око* – око птаха й *совине око* – цитомегалічна клітина, виникнення якої спричинене вторгненням до організму вірусу ЦМВЛ-НСМВ 5-го типу [1, с. 213]. Номінація відбулася за дією асоціативної схожості із зовнішнім виглядом, пор.: *поліп* – безстатева стадія розвитку або життєва форма тварин, часто у вигляді колоній або нашарувань (ССІС, с. 520) і *поліп* – аномальне розростання тканин, що виступають над слизовою оболонкою [4, с. 346]. Назва виникла через зовнішню схожість і принцип локалізації, пор.: *плече* – частина тулуба від шиї до руки; верхня частина руки людини або передньої кінцівки тварини до ліктьового суглоба (СТСУМ, с. 430) і *плече* – ділянка хромосоми, розташована на одному боці з центромерою [1, с. 68]; *pig* – твердий звужений на кінці кістковий нарост на голові деяких ссавців (СТСУМ, с. 482) і *pig* – ділянка тіла матки, що відповідає місцю впадіння труб [4, с. 43] тощо;

2) назвами будівель, приміщень, споруд та їх елементів (утворюються за зовнішньою схожістю, ознакою локалізації тощо). Напр., слово *склепіння* означає “опукле куполоподібне покриття або перекриття, що з’єднує стіни, підпори споруд, мостів тощо” (СТСУМ, с. 544). Гінекологічний термін *склепіння* зафіксований із значенням “куполоподібне утворення, простір між стінкою піхви й піхвою стінкою матки” [4, с. 13]. Базою для виникнення цього терміна стала асоціація за ознакою “куполоподібний”. Див. також: *переддвір’я* (присінок) піхви, *стінка матки*, *тазове дно* та ін.;

3) функціональними ознаками об’єктів, наприклад: *пробка* – загальне найменування затичок різного призначення (для закупорювання бочок, пляшок і т. ін.) (СТСУМ, с. 453) і *пробка* акуш.-гін. – виділення з піхви шийкового слизу, який закриває пологовий канал під час вагітності [1, с. 42]; *кора* – верхній шар чогось, оболонка і *кора* акуш.-гін. – захисний шар органа [4, с. 20], напр., *кора яєчника*, *кора надниркової залози*. Як видно з прикладу, наведені поняття містять єдину базову функціональну ознаку: ‘бути бар’єром’, який має призначення захистити, зашкодити зовнішнім ураженням і т. ін.;

4) формою предметів (переважно такі асоціації утворюються аналітично – за зовнішньою і функціональною ознаками). Так, за ознакою ‘вмістище, функція вмішувати що-небудь’ виник термін акушерства *міхур* – наповнене амніотичною рідиною вмістище, в якому розвивається плід [1, с. 18] за асоціативним зв’язком із загальноживаним словом *міхур* – вмістище для зберігання і перевезення сипких тіл і різних речей з грубої тканини (СТСУМ, с. 374) тощо.

ТМ АіГ, яка природно пов’язана з загальнолітературною лексикою, може використовувати загальнонародні слова як терміни способом метонімічного перенесення за суміжністю певних ознак. Наприклад: *мазанина* – невміле малювання, поганий малюнок, письмо, забруднення (СТСУМ, с. 363) і *мазанина* – кров’янисті піхвові виділення при загрозі викидня або на початку та наприкінці менструацій [4, с. 21]. Також: *паличка*¹ – палка; *паличка*² – предмет у вигляді брусочка, пряма коротка рисочка; *паличка*³ – харчовий виріб у вигляді короткого брусочка і *паличка*⁴ – хвороботвірна бактерія, схожа на рисочку (СТСУМ, с. 417) тощо. Творення вторинних термінів ТМ АіГ шляхом метонімічного перенесення не відзначається продуктивністю і становить лише поодинокі випадки.

Метафора й метонімія у вторинних назвах ТМ АіГ можуть накладатися, тобто перебувати в тісних взаємозв’язках. Наприклад, загальноживаним значен-

ням терміна *система* є “множина взаємопов’язаних елементів, відокремлена від середовища і яка взаємодіє з ним, як ціле” (ССІС, с. 627). Отже, із цього ширшого значення на основі метонімії розвинулося ще два (частина – ціле і навпаки): “сукупність органів одного походження, які мають спільні риси будови, пов’язані анатомічно і топографічно, а також виконують однакову функцію”, а також “внутрішня функціональна структура органа” (ССІС, с. 627). Таким чином, загальне значення терміна розщепилося на два, у результаті чого в першому випадку воно розширилося, а в другому стало вузьким.

Показником системності вторинних акушерсько-гінекологічних найменувань є парадигматичні й синтагматичні зв’язки, які можуть простежуватися в проявах семантичної варіантності та гіперо-гіпонімічних зв’язках. Аналіз ТМ АіГ, репрезентованої складеними термінами, утвореними засобами метафори, показав, що родові назви стають основою для творення інших, видових, унаслідок чого між ними формуються відношення різнорівневої гіперо-гіпонімії. Явище гіперо-гіпонімії в ТМ АіГ виникає у зв’язку з її кількісним та семантичним розвитком, що може мати прояв у вживанні опорного компонента терміноодиниць із означенням, яке вводить до змісту терміна додаткові сигніфікативні семи, напр.: *гілка* – *гілка яєчника*, *гілка маткової труби*, *гілка маткової артерії*, *гілка брижової артерії*; *міхур* – *міхур зародковий*, *міхур плодовий*, *міхур гестаційний*, *міхур сечовий* та ін. Це дозволяє говорити про те, що вторинна, термінологічна, номінація може мати один або кілька компонентів-конкретизаторів, які демонструють системність із відношеннями формальної й семантичної варіантності в межах ТМ АіГ.

Причиною існування антонімічних пар складених термінів у ТМ АіГ є протилежні значення конкретизаторів, що входять до складу терміноодиниць. Так, спостерігаємо тенденцію до послідовності номінацій термінів у антонімічних парах: *великі статеві губи* – *малі статеві губи*; *розкриття маткового вічка* – *закриття маткового вічка*; *подовження шийки матки* – *скорочення шийки матки* та ін. Явище семантичної варіантності конкретизаторів також поширене в медичній термінології. Термін може мати один або кілька таких варіантів: *елонгація* – *видовження шийки*, *симфіз* – *зрощення лобка* – *зчленування лобка* та ін.

В актах вторинної номінації найчастіше відбувається зміна семантичного поля загальнозживаних слів, які переходять до термінних семантичних полів та значно звужують свої синтагматичні властивості, а відтак зменшується їхня здатність до сполучення з багатьма компонентами мови. Терміни, які переходять з однієї терміносистеми до іншої, зазнають аналогічних змін. Причинами таких процесів у мові є: 1) зміна поняттєвого наповнення; 2) зміна сфери вживання; 3) зміна семантичної структури слова: і дефінітивного, і сигніфікативного значення [6, с. 55]. Так, загальнозживане слово *серп* входить до семантичного поля “знаряддя праці” й на рівні синтагматики утворює словосполучення *серп сільськогосподарський*, *серп металевий* та ін. Термін ТМ АіГ *серп* входить до семантичного термінного поля “утвір у медицині” і набуває іншого синтагматичного уточнення: *серп пахвинний*.

Синтагматична конкретизація термінів характеризуються чіткістю, що зумовлює точне вживання тієї чи тієї термінологічної одиниці в певних текстах,

оскільки на основі таких синтагматичних уточнень створюються нові поняття, і, відповідно, нові номінації.

Взаємопереходи на рівні семантичних полів відбуваються й між різними терміносистемами. Наприклад, математичний термін *ромб* входить до семантичного поля “геометрична фігура”. Перехід математичного терміна до розряду акушерсько-гінекологічного призводить до суттєвих змін його синтагматичних властивостей, тобто в ТМ АіГ він набуває нових синтагматичних уточнень: *ромб Міхаеліса*, *ромб попереково-крижовий*.

Отже, вторинні найменування ТМ АіГ формують структурні зв'язки в її межах та в межах макросистеми медицини загалом, засвідчують закономірність існування вторинної номінації як одного із способів кількісних та якісних змін термінології. Підставою для систематизації вторинних акушерсько-гінекологічних найменувань на позамовному рівні є закономірність мисленневих операцій (дії асоціацій) та структурна системність, а також їхня реалізація на мовному рівні у парадигматичних і синтагматичних зв'язках.

1. Акушерство: Підручник / Кол. авторів; за ред. акад. НАН України В. І. Гришенка, проф. М. О. Щербини. – К.: Медицина, 2009. – 408 с.
2. Булик-Верхола С. З. Вторинна номінація як спосіб творення музичних термінів в українській мові // Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. Серія “Проблеми української термінології”. – Львів, 2008. – № 620. – С. 62–65.
3. Гимер Н. Вторинна номінація як спосіб творення нових фахових назв у лексиці косметики та косметології // Проблеми української термінології: Зб. наук. пр. / Відп. ред. Л. Полога. – Львів, 2012. – С. 101–103.
4. Гінекологія: Підручник / За ред. акад. НАН України В. І. Гришенка, проф. М. О. Щербини. – К.: Медицина, 2007. – 360 с.
5. Панько Т., Кочан І., Мацюк Г. Українське термінознавство: Підручник. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.
6. Цісар Н. Системотворчий потенціал вторинних медичних найменувань // Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. Серія “Проблеми української термінології”. – 2010. – № 675. – С. 54–56.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

- ССІС – Нечволод Л. І. Сучасний словник іншомовних слів. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. – 768 с.
- СТСУМ – Яковлева А. М., Афонська Т. М. Сучасний тлумачний словник української мови. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. – 672 с.

H. O. Morozova

SECONDARY NOMINATION AS A WAY OF OBSTETRICS AND GYNECOLOGY TERMS FORMATION

The article presents the analysis of the characteristics of the secondary nomination in the obstetrics and gynecology terminology. Semantic processes that have influenced the emergence of new terminological units are described; the main types of secondary nomination used to express new concepts that arise in the process of the microsystem are characterized.

К e y w o r d s : system, terminological nomination, secondary nomination, microsystem.